

TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN SİYASİ PARTİLERE YAKLAŞIMI

*Yard. Doç. Dr. Sevtap YOKUŞ**

GİRİŞ

Siyasi parti yasakları konusu; kapatma nedenleri ve bu doğrultudaki Anayasal hükümler, Siyasi Partiler Kanunu'ndaki düzenlemeler, yapılan değişiklikler ile Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'ya uygunluk denetimi sırasında iptal ettiği hükümler (Siyasi Partiler Kanunu m.103) birlikte düşünüldüğünde zor anlaşılır bir problem gibi karşımıza çıkmaktadır. Ancak güncel tartışma konuları eşliğinde, siyasi parti yasaklarının ve kapatılma davalarının tekrar tekrar incelenmeye değer nitelik taşıdığı söylenebilir.

1982 Anayasası'nın özgürlüklerin sınırlandırılması bakımından öngördüğü "özgürlüğün asıl, sınırlamanın istisna" olması ilkesinden söz edilemeyecek sistemi, Siyasi Partiler Kanunu'na da yansımıştır. Anayasa'nın bünyesinde taşıdığı; Bülent TANÖR'ün ifadesiyle¹ katmerli sınırlandırma sistemi, koşut bir şekilde siyasi parti yasaklarında da kendisini göstermiştir. 2001 Anayasa değişiklikleri (4709 sayılı, 3.10.2001 tarihli yasa, Resmi Gazete 17. Ekim 2001, sayı:24556), 1982 Anayasası'nın sınırlandırma rejimini büyük ölçüde özgürlükler lehine dönüştürmüş olsa da, bağrında taşıdığı yasaklama eğilimli temelini tümüyle ortadan kaldıramamıştır. Anayasal değişikliklerin özgürlükler rejimine katkısı uzun ve ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte; burada kısaca olumlu katkılarının yadsınamayacağı belirtilmelidir. Anayasal yasaklar örgüsünün aralanmasından itibaren; bu çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle henüz tamamen değiştirilemeyen ya da yasaklayıcı hükümlerden arındırılmamış olan Siyasi Partiler Kanunu ise, Anayasa Mahkemesi'nin süre gelen özgürlükçü olmayan yorum tarzı eşliğinde "yasaklar sistemi" olarak ifade edilebilecek içeriğini korumaktadır.

* Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Bülent Tanör, *İki Anayasa 1961 – 1982*, Beta Yayınları, İstanbul 1986, s:134

Anayasa'nın 68. Maddesinin dördüncü fıkrasına göre; "Siyasi Partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez." Bu hüküm kapsamında, siyasi partilerin demokratik ilkelere uyma zorunluluğu kabul edildiğine ve demokratik ilkeler de insan haklarını, milli egemenliği ve diktatörlüklerin yasaklanmasını içerdiğine göre; ayrıca insan haklarına ve millet egemenliğine aykırı davranamayacaklarının, sınıf ve zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunamayacaklarının belirtilmesine gerek duyulmamalıydı².

Siyasi partileri düzenleyen anayasal hükümlerde yapılan değişiklikler (1995 Anayasa değişiklikleri) yasaklar örgüsünü bir ölçüde aralamıştır. Siyasi Partiler Kanunu'nda her ne kadar 12.08.1999 tarih ve 4445 sayılı Uyum Yasası ile 1995 Anayasa değişikliği doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılmışsa da bu değişiklikler yeterli olmamıştır. Bu açıdan 1995 Anayasa değişikliğinin yasal mevzuata tam olarak yansıtılmaması ve Anayasa Mahkemesi'nin de önüne gelen davalarda bu hükümleri esas aldığı düşünüldüğünde, yapılmış olan Anayasa değişikliklerinin kısmen etkisiz kaldığı söylenebilir.

2001 Anayasa değişikliklerinden; doğrudan siyasi partilere ilişkin hükümlerde yapılan bir değişiklik Anayasa'nın 69. maddesinin altıncı fıkrasına eklenen 'odak olma' tanımıdır. Siyasi Partiler Kanunu'nda 103. maddede daha önce varolan ve Anayasa Mahkemesi'nce Fazilet Partisi'nin kapatılması hakkındaki dava sırasında iptal edilen (Esas:2000/86, Karar:2000/50, 12.12.2000 tarihli kararı ile) odak olma tanımını içeren hüküm böylece Anayasal hüküm haline gelmiştir. Anayasanın 69. maddesi kapsamındaki diğer bir değişiklik yedinci fıkra olarak eklenen "Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir" hükmüdür. Yapılan değişiklikler; değişiklik öncesinde siyasi partilere ilişkin olarak sürekli vurgulanan noktalar olup; bu değişikliklerle siyasi partilerin kapatılmalarının zorlaştırılmasının amaçlandığı gözlenmektedir.

Anayasa Mahkemesi; Siyasi Partiler Kanununun 103. maddesini, bu maddenin 12.8.1999 günlü 4445 sayılı yasa ile değiştirildiği ve yeni bir hüküm olması dolayısıyla, artık incelenebilir hale geldiği için iptal

² Mehmet Turhan, "Demokratik Devlet İlkesi Açısından Siyasi Partilerin Kapatılması ile İlgili Hükümlerdeki Uyumsuzluklar", *Yeni Türkiye*, Yıl:2 S:10, Temmuz-Ağustos1996, s.415.

edebilmiştir. Kural olarak Siyasi Partiler Kanununun Anayasa'ya aykırılığı iddiası ile incelenmesini Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın Geçici 15. maddesi (12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde çıkarılan kanunların Anayasaya aykırılığının iddia edilemeyeceği) engeli nedeniyle reddetmekteydi. Oysa Anayasa Mahkemesi'nce, Siyasi Partiler Kanununun bir çok hükmünün değişmesi sonucunda, yasanın ilk halinden çıkararak bambaşka bir yasaya dönüştüğü yorumu yapılabilseydi, Geçici 15. madde korumasından kurtulma olanağı olabilirdi. 2001 Anayasa değişiklikleri Anayasanın Geçici 15. maddesinin son fıkrasını ayıklayarak belirtilen engeli ortadan kaldırdığına göre, Siyasi Partiler Kanunu'nun tümünün Anayasa'ya uygunluğunun denetimi de olanaklı hale gelmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti davalarındaki tutumu siyasi parti yasakları bakımından ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilere ilişkin verdiği kararlar ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararlar arasında yaklaşım farkı bulunmaktadır. Bu yaklaşım farkının temel kaynağı, dayanan hükümlerin farklılığı ve bu hükümlere yüklenen farklı anlamlardır. Anayasal değişikliklerin, Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımında nasıl bir farklılık yaratacağı, değişiklikler sonrası vereceği benzer konulardaki kararları ile ortaya çıkabilecektir. Bu güne dek önemli ve güncel bir sorun olan yaklaşım farkının giderilebilmesi ; hem Siyasi Partiler Kanunu'nda gerekli değişikliklerin yapılmasına, hem de Anayasa Mahkemesi'nin yorum şeklinin değişmesine bağlıdır.

I. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN YORUM YÖNTEMİ

2001 değişikliklerine kadar 1982 Anayasası'nın siyasi partiler için öngördüğü tek yaptırım türü temelli kapatılma olmuştur. Parti tüzük ve programının Anayasa'da yer alan hükümlere aykırı bulunması, aykırı eylemler bakımından da belirtilen nitelikteki fiillerin bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edilmesi halinde; Anayasa Mahkemesi, ilgili siyasi partiyi temelli kapatma kararı verir (Anayasa madde 69/6). 2001 değişiklikleri ile 69. maddeye eklenen hüküm ile "Devlet yardımlarından kısmen veya tamamen yoksun bırakılma" yaptırımı da getirilmiştir (Anayasa madde 69/7).

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kapatma kararlarında; Anayasa'nın 68. Maddesinin 4. fıkrasında belirlenen yasaklardan ikisi belirleyici olmuştur. Bunlardan birincisi "Devletin bölünmezliği", ikincisi de laiklik ilkesidir. Anayasa Mahkemesi, 'bölünmezlik ilkesi'ni kapatma nedeni olarak

kullanırken; Devletin tekliğini, ülkenin bütünlüğünü ve ulusal birliği temel kriter haline getirmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kavramları anlamlandırırken; hukuku aşan tarihsel, sosyolojik, dil bilimine ilişkin değerlendirmelere girmiştir³. Halkın Emek Partisi'nin kapatılması kararındaki⁴ "... Türk ulusu içinde yer alan her kökenden vatandaş, hiçbir ayırım gözetilmeksizin istek ve başarılarına göre her görev ve işte çalışmış, Türkiye'nin her yerinde, köyünde, kentinde yaşama ,yerleşme, okuma, evlenme, gelişme ve yükselme ile Türk dili ve kültüründen faydalanma ve katkıda bulunma olanağına kavuşmuştur..." türündeki açıklamalar Anayasa Mahkemesi'nin tarihsel-sosyolojik değerlendirmelerine örnek gösterilebilir.

Mahkeme bölünmez bütünlük kavramını oldukça geniş yorumlamakta, devletin yapısı ile ilgili hemen her türlü farklı görüş ve önerileri yasak kapsamında değerlendirmektedir. Görüşlerin eyleme dönüşmesi şartı da aranmamakta, salt düşünce aşamasında kalması da yasak için yeterli görülmektedir⁵.

Mahkeme Sosyalist Parti'nin kapatılması istemi ile birinci kez açılan dava sonucunda bu istemi reddeden kararında,⁶ kavramları içerikleriyle değerlendirme yoluna gitmiştir. Bu kararında; sosyalizmin, sınıf iktidarının analizini yapmış, sosyalizmin yelpazelerinin farklılığından söz etmiş, sınıf iktidarı ile sınıf egemenliği arasında bir ayrıma gitmiş, yasak olanın sınıf egemenliği (Anayasa'nın 6. maddesi gereğince) olduğunu, özünde " Avrupa tipi komünist" partilerin Anayasa'ya aykırı olmayacağını vurgulamıştır⁷. Anayasa Mahkemesi, özgürlükçü bir tutum sergilediği⁸, Anayasa karşısında net olmayıp, tartışma konusu olan sosyal sınıf, sınıf egemenliği, sosyalizm ve eurokomünizm gibi kavramlara açıklık getirdiği bu karardan, Türkiye Birleşik Komünist Parti kararında sapmıştır. Bu partinin sırf adında "komünist" sözcüğünün yer almasının kapatılma nedenleri arasında sayılması ile tamamen şekle dayalı yorum yapılması Anayasa Mahkemesi'nin kararlarındaki yaklaşım bakımından çelişki yaratmıştır⁹.

Mahkeme'nin Sosyalist Parti'ye ilişkin ikinci kararındaki yorumunda; demokratiklik ilkesinin gözardı edildiği, anayasal düzenleme esas alınırken

³ İbrahim Ö. Kaboğlu, "İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımının Sınırları", *Anayasa Yargısı* 16, Ankara 1999, s.79,80.

⁴ AYM, E:1992/1, K:1993/1, K.T:14.7.1993, R.G 18.Ağustos.1993, S:21672, s.202 vd.

⁵ Zühtü Arslan, "Anayasa Mahkemesi'nin Siyasal Partiler Politikası: "Ve çağı"nda "Ya-ya da"cı Anakronizmi Üzerine Bir Deneme", *Liberal Düşünce*, Yıl:6, S:22, 2001, s.8.

⁶ AYM, E:1988/2, K:1988/1, K.T:8.12.1988, AYMKD S:24, 1989, s.534 vd.

⁷ AYMKD 24, s.589.

⁸ Bülent Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu* BDS yay., İsyenbul 1990, s.213.

⁹ Yusuf Şevki Hakyemez, *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Seçkin yay.,Ankara 2000, s.241-243.

sosyal gerçeklikten uzak kalındığı gözlenmektedir. Siyasi parti davalarında Anayasa Mahkemesi'nin genel yaklaşımı, tarihsel- sosyolojik değerlendirmelere varan geniş bir yelpazede olduğu halde, bu kararındaki hukuksal norma bağlı kalarak yaptığı değerlendirme, yani daraltılmış bakış açısı anlaşılammamaktadır. Mahkeme genellikle, özgürlükçü yorum yapmak yerine, neredeyse Anayasa'yı siyasi parti programlarının "zorunlu genel çerçevesi" haline getirmektedir. Sosyalist Parti kararında; örneğin; Anayasa'nın bölgeler için özerklik ve özyönetim yöntemlerine kapalı olduğunu veya Anayasa'nın federasyona olur vermediğini belirterek, kapatma gerekçelerini bu konuların tartışmaya açılmasıyla bütünleştirmesi; Anayasa Mahkemesi'nin, Anayasa'ya uygun davranma yükümlülüğü ile Anayasa'yı benimseme konularını birbirine karıştırdığı şeklinde açıklanabilir¹⁰.

Mahkeme, Özgürlük ve Demokrasi Partisi kararında; laiklik kavramının Türkiye'deki siyasal temellerini ve siyasal doktrin olarak anlamını tartışmaktadır¹¹. Denetim bakımından ise, sadece yasaklayıcı yasa hükmünü dayanak almaktadır. Yasa hükmünün öngördüğü kapatma önlemi, orantılılık açısından ve dolayısıyla demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk bakımından ele alınmamıştır¹². Mahkeme, böylesi bir yorum şekliyle vardığı kararlar, gerçekte laiklik ilkesine aykırı davranma eğilimi olamayacak bir partiyi, laiklik ilkesi bağlamında oluşturduğu gerekçeye dayanarak kapatma yoluna gitmiştir.

II. DEMOKRATİK TOPLUMUN ESASLARI

A. ÇOĞULCULUK İLKESİ

Anayasa Mahkemesi parti kapatma davalarında, "bütünlük ilkesi"ne mutlak üstünlük tanıırken; çoğulculuk ögesini, dolayısıyla demokratik toplum kavramını geri plana itmiştir. Bu yaklaşım, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'(AİHM)nin demokratik toplum kavramına yüklediği anlama tamamen ters bir tutum oluşturmaktadır. AİHM, çoğulculuk ilkesini demokratik toplumun olmazsa olmaz koşulları arasında saymaktadır. Siyasi partilerle ilgili olarak, AİHM açısından belirleyici olan, demokrasi; ölçü ise, partilerin hedefleri ve eylemleridir. Buna karşılık; Devletin bölünmesi

¹⁰ Mithat Sancar, "Sosyalist Parti'nin Kapatılması Kararı Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:25,S:4, Aralık 1992,s.178,179.

¹¹ AYM, E:1993/1, K:1993/2, K.T:23.11.1993, AYMKD S:30, Cilt:2, 1995, s.925.

¹² Reyhan Sunay, *Avrupa Sözleşmesi'nde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, Ankara 2001, s.277.

endişesiyle, Anayasa Mahkemesi için belirleyici olan, devletin bütünlüğü , ölçü ise partinin programı, söylemi olabilmektedir¹³.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(AİHM), siyasi partileri, gerçek anlamda demokrasinin işleyişi açısından vazgeçilmez kabul etmekte; ülke sorunları karşısında çözüm bakımından farklı görüşler üreten, farklı toplum kesimlerinin isteklerini yansıtan kuruluşlar olarak görmektedir. Buna bağlı olarak; siyasi partilere geniş güvenceler tanınmasından ve ciddi bir zorunluluk olmadan bu güvencelerin ortadan kaldırılmamasından yanadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde; bir partinin kapatılması için, o partinin demokratik düzen bakımından gerçek bir tehlike olması ve bu tehlikenin daha hafif önlemlerle giderilme olanağının olmaması gerekir. Demokratik düzene aykırı görüş ve eylemlerin varlığı yeterli olmayıp, aykırı görüş ve eylemlerin demokratik düzen için mevcut ya da çok yakın gelecekte bir tehlike oluşturması şartı aranmaktadır¹⁴.

AİHM, çoğulculuğu demokratik toplum düzeninin unsuru olarak belirlerken ifade özgürlüğü ile bütünleştirmektedir. Mahkeme, kararlarında demokratik toplum düzenini tanımlarken, muhalefete hak tanımayı ve muhalefetin hakkını kullanmasında ifade özgürlüğünü esas almaktadır¹⁵. Mahkeme'ye göre; demokratik toplum düzeni aynı zamanda çoğulcu bir düzen olup, bu düzende ifade özgürlüğü üstün korumadan yararlanmaktadır¹⁶.

B. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) düşünciyi açıklama özgürlüğünü tartıştığı kararlarında (Handyside v. United Kingdom,7.12.1976), düşünce özgürlüğünü içeren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10.maddesinin aynı zamanda, devleti ve toplumu rahatsız eden düşünceler için de geçerli olduğunu; düşünce özgürlüğü çerçevesinde belirtilen türdeki düşüncelerin de korunması gerektiğini ve bunun demokratik toplumun bir gereği olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda AİHM'e göre; "İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen 'haber' ve 'düşünceler' için değil, ama ayrıca Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan,

¹³ İbrahim Ö. Kaboğlu, "İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce...", **Anayasa Yargısı 16**, s.87.

¹⁴ Türkiye Birleşik Komünist Partisi-Türkiye, **İnsan Hakları Kararlar Derlemesi**, Cilt:2, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1998, s.372 vd.; Konunun değerlendirilmesi için bakınız Oktay Uygun, "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Anayasa Yargısı 17**, Ankara 2000, s.258,259.

¹⁵ Bakır Çağlar-Naz Çavuşoğlu "Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaik İkilemi" **Anayasa Yargısı 16**, Ankara 1999, s.168.

¹⁶ TBKP-Türkiye, **İnsan Hakları Kararlar Derlemesi**, Cilt: 2, s.391.

onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz”¹⁷.

İfade özgürlüğü, AİHM’ne göre, demokratik toplumun esaslarından birini oluşturduğu gibi, aynı zamanda her bireyin kendisini gerçekleştirmesinin ve ilerlemesinin temel koşullarından birini oluşturmaktadır. İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasının demokratik toplum düzeni gereklerine aykırı olmaması zorunludur. Bu demektir ki; ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasını “haklı kılabilecek tek gereklilik tipi” ‘demokratik toplum’ dan kaynaklanan gereklilik olabilir¹⁸. Bu noktada yine, “demokratik toplum düzeni gerekleri”ne verilen anlam öne çıkmaktadır. İçerik belirlenirken elbette Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları asıl alınacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin siyasi partilerin yasaklanması bağlamında ifade özgürlüğünü tartışırken ortaya çıkan görüşüne göre; bir partinin devletin yapısını barışçıl yollarla sorgulaması, o partinin kapatılması için tek başına yeterli neden oluşturmamaktadır¹⁹.

III. ANAYASA MAHKEMESİ İLE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ’NİN AYNI SİYASİ PARTİLERE İLİŞKİN FARKLI KARARLARI

Türk Anayasa Mahkemesi ile AİHM’nin Türkiye’deki, bazı siyasi partilere ilişkin kararlarında farklı sonuçlara ulaşmalarının temel bir nedeni; aynı kavramların farklı algılanması ve yine aynı kavramlara farklı anlamlar yüklenmiş olması; bunun uzantısı olarak da, AİHM’nin kararlarına dayanak oluşturan kimi değerlerin, Türk Anayasa Mahkemesi tarafından gözardı edilmiş olmasıdır. Diğer bir neden de anayasal ve yasal düzenlemelerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerine ve bu hükümler esas alınarak ortaya çıkarılan kriterlere uygun hale getirilememiş olmasıdır.

¹⁷ Kararın ayrıntılı çevirisi için; **İnsan Hakları Kararlar Derlemesi**, Cilt:1, İstanbul Barosu Yayını, Mayıs 1998, s.236.

¹⁸ Mehmet Turhan. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, **Liberal Düşünce**, Yıl:6, S:22, s.26.

¹⁹ In the case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. TURKEY, 8 December 1999.page16, parag.41,42.

A. TÜRKİYE BİRLEŞİK KOMÜNİST PARTİSİ DAVASI

Anayasa Mahkemesi 16.7.1991 tarihli Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) kararındaki²⁰ esas yönünden incelemesinde; “sınıf egemenliği, siyasi iktidarın ve siyasi faaliyetin belli bir sınıfın tekeline geçmesi, toplumdaki diğer sınıfların ve partilerin siyasi hayatın dışına itilmesi, onlara iktidar olma hak ve imkanının tanınmaması olarak tanımlanabilir. Anayasa’nın yasakladığı da budur. Diğer sınıflar üzerinde tahakküm kurmak amaçlamadığı, hukuk devleti ilkesine, çok partili çoğulcu sisteme ve iktidarların seçimlerle değişebilirliği kuralına aykırı bir tutum alınmadığı sürece, sınıf iktidarını istemek ya da bu yolda çalışmak yasalara aykırı düşmez”²¹ şeklindeki belirlemeyi yaptıktan sonra ve bu doğrultuda TBKP’nin programında ve tüzüğünde sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliği ve herhangi bir diktatörlüğü savunup, amaçlamadığı dolayısıyla Anayasa’nın ilgili maddeleri ile Siyasi Partiler Kanunu’na aykırılık sonucuna varmadığı halde; Siyasi Partiler Kanunu’nun 96.maddesinin son fıkrası gereğince, bir siyasi partinin “komünist” adını alamayacağı ya da bu sözcüğü adında kullanamayacağı şeklindeki yasak hükmüne dayanarak tamamen biçimsel bir yaklaşımla Parti’nin kapatılmasına karar vermektedir²².

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi TBKP kararında, ilgili ve yeterli diğer koşullar bulunmadığı halde; bir partinin sadece seçtiği isim nedeniyle, kapatma gibi ağır bir yaptırımla karşılaşmasını haklı bulmamaktadır. AİHM bu tespiti, Anayasa Mahkemesi’nin, ismine rağmen TBKP’nin bir sosyal sınıfın diğer sınıflar üzerinde egemenlik kurmayı amaçlamadığına, tersine siyasi çoğulculuk, genel seçimler ve siyasete katılma özgürlüğü gibi demokrasinin şartlarını yerine getirdiğine dair tespitleri ile pekiştirmektedir. Bu bakımdan AİHM’ne göre, TBKP, Alman Anayasa Mahkemesi tarafından 17 Ağustos 1956’da kapatılan Alman Komünist Partisi’nden açıkça farklı bulunmaktadır²³.

Anayasa Mahkemesi’nin TBKP kararında kapatmaya gerekçe gösterdiği ikinci iddia, TBKP’nin ayrımcılığı ve Türk ulusunun bölünmesini teşvik ettiği iddiasıdır. Bu kapatma gerekçesi, herhangi bir eyleme değil, Parti’nin program ve tüzüğünde yer alan ifadelere dayanmaktadır. AİHM ise, eylemi olmayan bir partiye Türkiye’de terörün yol açtığı sorunlar bakımından sorumluluk yüklenemeyeceğini belirtmektedir. AİHM’ne göre:

²⁰ AYM, E:1990/1, K:1991/1, K.T:16.7.1991, AYMKD:27, Cilt:2, 1993, s.885 vd.

²¹ AYMKD, S:27/2, s.948.

²² AYMKD, S:27/2, s.950.

²³ Türkiye Birleşik Komünist Partisi-Türkiye, İnsan Hakları Kararlar Derlemesi, Cilt:2, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1998, s.372 vd.

“...siyasi bir gruba, sırf Devletin nüfusunun bir kısmının durumunu aleni biçimde tartışmayı ve demokratik kurallara uygun olarak herkesi tatmin edebilecek çözümleri bulmak üzere siyasi yaşamda yer almayı istediği için engel olunması haklı görülmez... Nitekim Parti sırf ifade özgürlüğünü kullanmakla ilgili davranışından ötürü kapatılmıştır”²⁴.

Anayasa Mahkemesi'nin, TBKP ile ilgili incelemesini program ve tüzükle sınırlı tuttuğu halde, AİHM'nden çok farklı bir sonuca ulaşmasının nedeni aynı olgunun farklı değerlendirilmesi değil; AİHM değerlendirmesini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin(AİHS) 10. ve 11. maddeleri (ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü) açısından yaparken; Anayasa Mahkemesi'nin değerlendirmesini Siyasi Partiler Yasası'nın 81. maddesine (siyasi partilerin,Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar bulunduğunu ileri süremeyecekleri yönündeki hükmüne) göre yapmış olmasındandır. Bu sonuç AİHS'ndeki hükümler ile iç hukuktaki düzenlemelerin çatışmasının da bir göstergesidir²⁵.

B. SOSYALİST PARTİ DAVASI

Anayasa Mahkemesi 10.7.1992 tarihli Sosyalist Parti'yi kapatma kararında; “...Her canlının ve insanların kendilerini koruma içgüdülerinde olduğu gibi, devletlerin de saldırı ve ondan doğacak tehlikelerden kendi varlığını koruması, uluslararası hukuk düzeninde kabul edilmiş temel bir haktır...Demokratik yaşamı tehdit eden, ondan yoksun kalmaya yol açacak eylemlere girişen, bu tür amaçları taşıyan siyasi partilerin son çare olarak kapatılması zorunluluğu doğal karşılanmalıdır...”²⁶ şeklindeki yaklaşımıyla kendini koruyan devleti esas almaktadır. Bu kararında Mahkeme aynı zamanda Siyasi Partiler Kanunu'nun 81.maddesini dayanak alarak; siyasi partilerin, ulusal ya da dini kültür, mezhep, ırk ya da dil ayrılığına dayalı azınlıklar bulunduğunu ileri süremeyeceklerinin Yasa'da öngörüldüğünü; kültürel kimliğin tanınması istemi adı altında geliştirilen bölücü çabaların, zamanla azınlık yaratma ve bütünden kopma eğilimine dönüşeceğini gerekçe olarak açıklamaktadır. Bu doğrultuda Mahkeme'ye göre, Sosyalist Parti'nin amacı; “...devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğünü yıkararak devlet yapısını ve adını değiştirmek”²⁷ şeklinde belirlenmektedir.

Sosyalist Parti kararında, AİHM'nin yaklaşımıyla koşut nitelendirilebilecek karşıoy yazısında Yılmaz Alifendioğlu şu belirlemelerde

²⁴ TBKP-Türkiye. İHKD, s.391.

²⁵ Fazıl Sağlam, “Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler”, *Anayasa Yargısı* 17, Ankara 2000, s.236.

²⁶ AYM, E:1991/2, K:1992/1, K.T:10.7.1992, AYMKD:28, Cilt:2, 1993, s.773 vd.

²⁷ AYMKD, S:28/2, s.799,800,808.

bulunmaktadır: “Düşünce özgürlüğü ya da çok seslilik, duymak istemediğimizi de dinlemeyi gerektirir. Görüşlerini paylaşmadığımız, söylediklerini beğenmediğimiz ve onaylamadığımız kişilerin bu görüşlerini açıkça bildirebilme özgürlüklerine saygı duyulması ve olanak sağlanması demokrasinin vazgeçilmeyen ögesidir... Siyasi partiler bu işlevlerini baskı ve teröre dönüştürmedikçe ya da belirli gruplara dayanarak ihtilalle iktidara gelmeyi amaçlamadıkça Anayasal ve hukuksal korumadan yararlanmalıdırlar”²⁸.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Anayasa Mahkemesi'nin kararına karşılık, Sosyalist Parti kararında TBKP kararında olduğu gibi yine ifade özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğünü temel almaktadır.

Sosyalist Parti ile ilgili kararlarda dikkati çeken bir konu; Anayasa Mahkemesi'nin kararında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesi ile hakkın kötüye kullanımına ilişkin hükmünü içeren 17. maddesi açısından değerlendirme yapmış olmasıdır. AİHM ise, 11. madde yönünden yaptığı değerlendirme ile tamamen farklı bir sonuca ulaşmıştır²⁹.

Sosyalist Parti kararında AİHM, Sözleşme'nin (AİHS) örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen hükmünün (11.madde) ifade özgürlüğüne ilişkin hükmü (10.madde) ışığında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Buna göre, örgütlenme özgürlüğünün amacı, düşüncelerin ve düşüncelerin ifade edilmesine dair özgürlüklerin korunmasıdır. Bununla birlikte, çoğulculuk olmadan demokrasi olmaz. Bu nedenle ifade özgürlüğü kavramı, sadece lehteki bilgi ve düşünceler veya saldırgan olmayan ifadeler açısından değil, ”saldırgan, sarsıcı, rahatsızlık verici” ifadeler için de geçerlidir³⁰.

AİHM, Sosyalist Parti mensuplarına ait ifadelerin, herhangi bir şiddet ögesi içeren veya demokratik kuralların hiçe sayıldığı ifadeler olduğunu düşünmemektedir. Kararı eleştiren Fazıl SAĞLAM'a göre: “...AİHM, üniter bir ülkede federal bir yapının, hatta ayrılma hakkının savunulmasını - bu tür bir amaca şiddete başvurarak ulaşma yolu seçilmedikçe ya da buna ilişkin inandırıcı kanıtlar bulunmadıkça- ifade özgürlüğü kapsamında görmektedir. Kararın bütününden anlaşıldığı kadarıyla AİHM, bu tür eylemlerin o ülkenin bütünlüğü bakımından objektif olarak taşıdığı tehlike ve yaratacağı parçalayıcı etkiler üzerinde durmamakta, partinin kapatma konusu olan

²⁸ AYMKD. S:28/2, s.824.

²⁹ Fazıl Sağlam, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'de Kapatılan Siyasi Partilere İlişkin Kararlarının Partiler Hukukuna Etkisi”, *Anayasa Yargısı* 16, Ankara 1999, s.199,200.

³⁰ Sosyalist Parti ve Diğerleri/Türkiye Davası, çeviri: T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Daire Başkanlığı, *Yargı Mevzuatı Bülteni*, S:85, 19.Temmuz.1999, s.83.

eylemlerini sübjektif açıdan değerlendirmektedir"³¹. Aslında, ülke koşullarının değerlendirilmesi konusunda AİHM bu kararında da; Sözleşme'nin (AİHS'nin) örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesinin 2. fıkrasındaki sınırlama gerekliliğinin olup olmadığına karar verirken, Taraf Devletlerin sınırlı bir takdir alanı olduğunu vurgulamaktadır. Bu takdir alanının sınırlılığı; mevzuatı ve mevzuatı uygulayan bağımsız mahkemelerin aldıkları kararları kapsayıcı, Avrupa denetimi ile paralellik taşıy niteliktedir³².

Sosyalist Parti Davası'nda ortaya çıkan diğer bir konu, AİHM'nin Parti'nin kapatılması kararını radikal bulması; böylesi ağır bir yaptırımın çok daha ciddi durumlarda uygulanabileceğini vurgulamış olmasıdır³³. Ancak bu noktada, Anayasa Mahkemesi'nin kararı verdiği tarihte (ikinci yaptırım türü 2001 değişikliği ile kabul edildi) yaptırım seçme olanağından yoksun olduğu belirtilmelidir. AİHM'nin böylesi bir tartışmaya girmesi, siyasi partiler için ara yaptırımlar öngören düzenlemelere gidilmesi gereği tartışmasını beraberinde getirmektedir.

C. ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ PARTİSİ DAVASI

Anayasa Mahkemesi; Özgürlük ve Demokrasi Partisi'(ÖZDEP) nin kapatılması kararının nedenlerini iki noktada toplamıştır³⁴. Bunlardan birincisi; ÖZDEP'in Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozucu bir konuma düştüğü ve bölücülüğe yönelik olarak, yargılamanın ve eğitimin anadille yapılmasına programında yer vermiş olduğudur. Açıklanan nedenlerle Anayasa Mahkemesi'ne göre ÖZDEP, Siyasi Partiler Yasası'nın 78. maddesinin (a) bendi ile aynı Yasa'nın 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırı davranmıştır³⁵.

Anayasa Mahkemesi'nin kapatılmasına karar verdiği ÖZDEP hakkında AİHM, TBKP ve Sosyalist Parti davalarındaki görüşlerine benzer gerekçelerle kapatmayı haklı bulmayan kararını vermiştir.

AİHM, TBKP ve Sosyalist Parti kararlarındaki içtihatlarında kullandığı gerekçelerle ÖZDEP'in kapatılmasında da AİHS'nin 11. maddesinin ihlali sonucuna varmıştır. AİHM kararında; ÖZDEP'in kapatılmasına gerekçe olarak kullanılan ifadelerin benzerlerinin Avrupa Konseyi üyesi devletlerde

³¹ Fazıl Sağlam, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'de..." *Anayasa Yargısı* 16, s.201.

³² *Sosyalist Parti ve Diğerleri/Türkiye Davası*, s.85, parag.46.

³³ *Sosyalist Parti ve Diğerleri/Türkiye Davası*, s.85, parag.51.

³⁴ AYM, E:1993/1, K:1993/2, K.T:23.11.1993, AYMKD, S:30, Cilt:2, 1995, s.841 vd.

³⁵ AYMKD, S:30/2, s.925.

faaliyet gösteren partilerin programlarında da varolduğunu, Parti'nin sadece ifade özgürlüğünü kullandığı için kapatıldığını, oysa demokrasinin düşünce özgürlüğüne dayandığını vurgulamıştır³⁶.

Kapatılma kararının gerekçesini oluşturan ikinci konu: ÖZDEP'in programının Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesine aykırı olduğudur. Bu maddeye göre; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136. maddesine aykırı amaç gütmeye bir parti kapatma nedenidir. Bu konuyla ilgili ayrıntılara altıncı başlık altında girilecektir.

IV. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN SİYASİ PARTİLERE YAKLAŞIMINDA ESAS ALDIĞI KRİTERLER

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) çerçevesinde, bir siyasi partinin kapatılması için, Sözleşmenin 11. maddesinin ikinci fıkrasında belirlenen "ulusal güvenlik", "kamu güvenliği" ve "başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması" nedenlerine dayanılabilir; ancak, bu nedenlerin somutlaştırılması gerekir. Ulusal güvenliğin korunması nedenine dayanabilmek için, sözkonusu partinin "ülke topraklarını bölmeye yöneldiği ve bu amaca yönelik hareketlerinin bölge barışını bozma eğilimi gösterdiği"; kamu güvenliğinin korunması nedenine dayanmak için ise, terörü desteklediği veya yönettiği, halk arasında kin ve düşmanlık duygularını körüklediği kanıtlanmalıdır. Bu örneklerde sayılan türde nedenlerin varlığı koşuluyla örgütlenme özgürlüğü sınırlanabilir; sınırlama da demokratik toplum düzeni ölçüsünde olanaklı olabilir³⁷.

AİHM'nin, TBKP, Sosyalist Parti ve ÖZDEP kararlarında vurguladığı üzere; bir siyasi partiye, şiddete başvurmadan toplumun bir sorununu açık bir şekilde tartıştığı ve çözüm üretmek amacıyla siyasi yaşamda yer almak istediği için engel olmak demokratik toplumda kabul edilemeyecek bir yaklaşımdır³⁸. AİHM, siyasi partilere yaklaşımında, "şiddet"e büyük oranda ayırtedici rol yüklemektedir.

AİHM'nin ülkedeki somut koşulları dikkate almamasını Fazıl SAĞLAM şu şekilde eleştirmektedir: "Şu halde salt düşünce açıklaması sınırını aşmayan, özgürlükçü demokratik ve laik toplum düzenine ve devletin üniter yapısına yönelik bir tehlike ya da tehdit içermeyen parti

³⁶ In the case of Freedom and Democracy Party(ÖZDEP) v. TURKEY, 8 December 1999, page 16. Parag.40.

³⁷ Mehmet Turhan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti...", s.22.

³⁸ Reyhan Sunay, "Siyaset-İdeoloji-Yargı Ekseninde Türkiye'de Parti Özgürlüğü ve Avrupa Sözleşmesi Uygulaması", *Liberal Düşünce*, Yıl:6, S:22, 2001, s.41.

eylemlerinin Türk Hukuku bakımından da parti kapatma nedeni olarak değerlendirilmemesi doğru olur. Ancak buradaki tehdit ve tehlike Türkiye'nin içinde bulunduğu somut koşullar açısından değerlendirilmek gerekir³⁹. AİHM'nin Sözleşmenin 11. maddesi anlamında Taraf Devletlere siyasi partilerin yasaklanmasına ilişkin olarak, kendi ülke koşullarını değerlendirmede tam bir takdir yetkisi tanımadığı ve Sözleşmeye bağlı olarak, uyulması zorunlu demokrasi-insan hakları temelli örgütlenme özgürlüğünü gerçekleştirecek ilkeler bütününe belirlediği açıktır. Aksi takdirde Sözleşme madde 15 çerçevesinde oluşturduğu içtihatlarında olduğu gibi, devletlere bir takdir alanını açıkça tanırdı. Olağanüstü rejim uygulaması sırasında ortaya çıkan olaylar sonucunda önüne gelen bir çok davada AİHM, olağanüstü koşulların değerlendirilmesi noktasında devletlere bir takdir alanının tanındığını açıkça vurgulamıştır⁴⁰.

Türk Hukuku ve AİHS çerçevesinde oluşturulan hukuk sistemi arasındaki bağdaşmazlığın nedeninin gerçek anlamda, demokrasi ve insan hakları anlayışındaki farklılıklara dayandığı kabul edilmelidir. Bu farklılık; Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun bireysel başvuruları inceleme yetkisinin kabulü aşamasında ileri sürülen Sözleşmede geçen “demokratik toplum” kavramının Türk Anayasası'ndaki ilkelere ve özellikle Başlangıç kısmı ile Anayasa'nın 13. maddesine uygun yorumlanması koşulunda somutlaşmıştır. Ancak, Sözleşme'ye taraf ülkeler arasında oluşturulmaya çalışılan ortak demokrasi ve insan hakları anlayışını benimsemeyi reddeder tarzındaki bu koşul Sözleşme organlarınca kabul edilmemiştir⁴¹.

“Demokratik toplum” kavramının içeriğini “çoğulculuk“ ilkesi ile tamamlayan AİHM'nin, örgütlenme özgürlüğü, dolayısıyla siyasi partiler bakımından da ortak bir demokrasi ve insan hakları anlayışını geliştirme çabası doğaldır. Bu çerçevede siyasi partilere yaklaşımın da; sadece ülkenin içinde bulunduğu koşullar açısından yapılabilecek “tehdit-tehlike” değerlendirmesini atlayarak, ortak ilkeler üzerine oturtması olağan karşılanmalıdır.

Avrupa Konseyi tarafından görevlendirilen Venedik Komisyonu, siyasi parti yasakları konusunda Avrupa Konseyi üyesi ülkeler arasında AİHS hükümlerine uygun olarak ortak bir anlayışın geliştirilmesini hedefleyerek

³⁹ Fazıl Sağlam, “Siyasi Partiler Kanunu'nda...”, *Anayasa Yargısı* 17, s.240.

⁴⁰ Case of Ireland Against United Kingdom, Judgement of 18 January 1978. *Yearbook of The European Convention on Human Rights*, Vol:21,1978, page.602-612; Brannigan and Mc Bride v. United Kingdom, *Human Rights Law Journal*, 30 June 1993, Vol:14,N:5-6, page.184-195.

⁴¹ Oktay Uygun “Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin...”, *Anayasa Yargısı* 17, s.266.

hazırladığı raporda bir takım ilkelere yer vermektedir⁴². Bu rapora göre; bir siyasi partinin kapatılması demokratik bir toplum için istisnai bir önlemdir. Bir siyasi partinin kapatılması için, o partinin hak ve özgürlükleri veya anayasal düzeni tehdit ettiğinin kanıtlanması (şiddeti savunduğunu veya terörist ya da diğer yıkıcı faaliyetlere açıkça karıştığını gösteren kanıtların bulunması) gerekir. Yani, siyasi partiler ancak şiddet kullanılmasını savunmak ya da şiddetin politik bir amaç olarak kullanılması durumunda kapatılabilir. Şiddetin savunulmasında; ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük alt unsurlar olarak belirtilmektedir. Siyasi partinin anayasal düzen açısından tehlike oluşturması halinde de partiye karşı alınabilecek kapatma ya da daha az önlemlerle söz konusu tehlikenin ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağı değerlendirilmesi gerekir.

AİHM kararlarında, parti kapatma önleminin acil ya da zorlayıcı bir sosyal gereksinimden kaynaklanıp kaynaklanmadığı ile meşru olup olmadığı konuları temel tartışma konuları arasındadır. Kapatma davalarında şiddeti bir araç olarak kullanma, ciddi ve somut tehlikenin varlığı koşulu arandığı gibi; tehlike kavramının da sübjektif değil, AİHM'nin içeriğini belirlediği "demokratik toplum" kavramının esasları çerçevesinde objektif olarak yorumlanması gerekmektedir. Sistem karşıtı düşünce ve ifadelerin varlığı tek başına yeterli olmayıp, muhalefetin barışçıl eylem alanından çıkıp, şiddete yönelik ciddi, somut, kaçınılmaz bir tehlikeye dönüşmesi koşulu aranmaktadır⁴³.

V. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ İLE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN ORTAK SONUCA GÖTÜREN DAVA: REFAH PARTİSİ DAVASI

Türk Anayasa Mahkemesi'nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Refah Partisi davası bakımından da dayandıkları temeller ve yaklaşım bakımından kimi farklar olmakla birlikte, vardıkları sonuç aynı olmuştur. Farklı temellendirmelerinin önemli bir örneği; Anayasa Mahkemesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) madde 17'ye (Sözleşme'de yer alan hakların, yine bu Sözleşme'deki hakları ortadan kaldırma amacıyla kullanılamayacağı içeriğindeki hükme) göndermede bulunduğu, önemle vurguladığı halde, AİHM'nin Türkiye'den giden diğer siyasi parti davalarında olduğu gibi, AİHS madde 11'e (örgütlenme özgürlüğünün düzenlendiği) dayanarak kararını vermiş olmasıdır.

⁴² Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures, Adopted by the Venice Commission at its 41st plenary session (Venice, 10-11 December 1999). İnternet adresi: [www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF\(2000\)001-e.html](http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF(2000)001-e.html)

⁴³ Reyhan Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin...*, s.284,285.

Anayasa Mahkemesi Refah Partisi Kararında⁴⁴ laikliğin genişçe bir tanımını yaparken; bu ilkenin,Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinden olduğunu; Türkiye açısından önemini belirlerken de aynı zamanda Türkiye koşulları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Anayasa Mahkemesi'ne göre; " ...Dini ve din anlayışı tümüyle farklı ülkelerde laiklik uygulamasının, aynı anlam ve düzeyde benimsenmesi beklenemez. Bu durum, koşullar ve kurallar arasındaki ayrılığın olağan sonucudur. Kaldı ki, aynı dini benimseyen batılı ülkelerde de laiklik anlayışı ayrılıklar göstermiştir. Laiklik kavramı, değişik ülkelerde ayrı ayrı yorumlandığı gibi, farklı dönemlerde, kimi kesimlerce de kendi anlayışları ve siyasal tercihleri gereği değişik biçimde yorumlanabilmiştir. Yalnızca felsefi bir kavram olmayıp yasalarla yaşama geçirilerek hukuksal bir kurum niteliğini kazanan laiklik, uygulandığı ülkenin, dinsel, sosyal ve siyasal koşullarından etkilenmektedir. Tarihsel gelişiminin farklılığı nedeniyle Türkiye için özellik taşıyan laiklik, Anayasa ile benimsenen ve korunan bir ilkedir."⁴⁵

AİHM'nin Refah Partisi kararında⁴⁶ Anayasa Mahkemesi'nin ülke koşullarını temel alan yorum tarzını dikkate alan bir yaklaşım sezilenilmektedir. AİHM bu kararında, zorlayıcı toplumsal bir gereksinimin varlığını tartışırken, Türk Anayasa Mahkemesi'nin kararını büyük ölçüde Türkiye'de demokrasinin korunması ve sürdürülmesinde laiklik ilkesinin önemli rolüne yaptığı vurguyu dikkate aldığını belirtmiştir. Türkiye'de demokratik sistemin korunması için laikliğin korunması gereği konusunda Hükümet ile başvuranlar arasında herhangi bir anlaşmazlık noktası bulunmadığını kaydeden Mahkeme, taraflar arasındaki anlaşmazlığın laiklik ilkesinin uygulanması, yorumu ve içeriği konusunda ortaya çıktığını belirlemiştir. AİHM, Refah Partisi'nin kapatılması şeklinde ortaya çıkan müdahalenin demokratik bir toplumda zorunlu bir müdahale olup olmadığını değerlendirmiştir. Mahkeme'ye göre, Sözleşme'nin 11. maddesindeki 'zorunluluk' kavramı, 'zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaç'ın bulunması gereğini ifade eder. Söz konusu müdahalenin, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacı karşılayıp karşılamadığı ve izlenen meşru amaç ile orantılı olup olmadığı değerlendirilmelidir.

Anayasa Mahkemesi, Refah Partisi ile ilgili delilleri değerlendirirken, Partinin kapatılması gerekçelerini çeşitli argümanlar eşliğinde oluşturmuştur. Bunlardan biri, başörtüsü konusudur. Anayasa Mahkemesi, Parti mensuplarınca yapılan konuşmalarda sözü edilen başörtüsü konusunda; "Kamusal kuruluşlarda ve öğretim kurumlarında başörtüsü ve onunla birlikte

⁴⁴ AYM Esas:1997/1, Karar:1998/1, K.T: 16.1.1998, AYMKD Sayı:34, Cilt:2, 1998, s.762 vd.

⁴⁵ AYMKD 34/2, s.1027.

⁴⁶ Case of Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. TURKEY, 31 July 2001 (Applications n. 41340/98, 41343/98 and 41344/98), page 25. İnternet adresi:www.echr.coe.int

kullanılan belli biçimdeki giysi, bir ayrıcalıktan öte ayırım aracı niteliğindedir. Dinsel kaynaklı düzenlemelerle girişimler Anayasa karşısında geçerli olamaz ve bu tür eylemler Anayasa'daki laiklik ilkesine aykırılık oluşturur.”⁴⁷ belirlemesini yapmaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin diğer bir argümanını, Davalı Parti Genel Başkanının konuşmalarında geçen ‘çok hukuklu sistem’e ilişkin ifadeler oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi’ne göre: “Bireylerin inançları nedeniyle farklı hukuka bağlı olmalarına yol açacak, ‘çok hukukluluk’un dini ayrımcılığa neden olacağı, akıl ve çağdaş bilime dayalı laik düzeni sarsacağı açıktır...”⁴⁸ Anayasa Mahkemesi, dini kurallara dayalı devlet düzeni kurma noktasında; Davalı Parti Genel Başkanının konuşmalarına (“Refah Partisi adil düzen getirecek, bu kesin şart. Geçiş dönemi yumuşak mı olacak, sert mi olacak, tatlı mı olacak, kanlı mı olacak...” biçimindeki) göndermede bulunarak, bu konuşmaların, Partinin genel eğilimini ve kararlılığını gösterdiği sonucuna varmıştır.⁴⁹

Anayasa Mahkemesi, Parti mensuplarının çeşitli konuşmalarına atıfta bulunarak, cihadın bir siyasal yöntem olarak esas alındığını çeşitli vurgularla ortaya koymaktadır. Mahkeme laiklik ilkesine aykırı amaç güdülemeyeceğine ilişkin Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine göndermede bulunarak son aşamada; “Refah Partisi Genel Başkanı ile Genel Başkan Yardımcıları ve milletvekillerinden kimilerinin, laiklik karşıtı beyan ve davranışlarıyla demokratik hak ve özgürlükleri, demokrasiyi ortadan kaldıracak olan şeriat düzeninin getirilmesi için araç olarak kullandıkları anlaşılmıştır. Bu tür davranışların Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasıyla, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 30. ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 17. maddesi karşısında korunmaları olanaksızdır.” belirlemesinde bulunmaktadır.⁵⁰

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, kapatma kararında Anayasa Mahkemesi tarafından belirlenen üç grup argüman üzerinde değerlendirmesini yapmıştır. Birincisi, Refah Partisinin inanca dayalı çok hukuklu bir sistem kurmayı hedeflediği; ikincisi, bu çok hukuklu sistemde müslüman toplum için şeriat rejimini uygulamak istediği; üçüncüsü de, Parti üyeleri tarafından cihadın bir siyasal metot olarak referans alındığıdır.⁵¹

⁴⁷ AYMKD 34/2, s.1031.

⁴⁸ AYMKD 34/2, s.1034.

⁴⁹ AYMKD 34/2,s.1035,1036

⁵⁰ AYMKD 34/2, s.1050.

⁵¹ Case of Refah Partisi, page 26, parag.68

AİHM, dini inanca dayalı çok hukuklu sistemin bireyler arasında dine dayalı ayrımcılığa yol açacağını, hak ve özgürlüklerin birey olarak değil; bağlı olunan dinsel inanca göre belirleneceğini; sonuçta, böyle bir toplumsal modelin iki temel neden ile Sözleşmeye aykırı olacağını ifade etmiştir. Birincisi, böyle bir model, demokratik bir toplumda bireyin hak ve özgürlüklerinin garantörü ve çeşitli din ve inançların uygulanmasının tarafsız bir düzenleyicisi olarak devletin rolünü ortadan kaldıracaktır. Devlet tarafından konulan kurallara değil, ilgili dinin öngördüğü değişmez kurallara uymaya zorlayacaktır. Oysa ki, yargı yetkisi içerisindeki herkese Sözleşme ile güvence altına alınmış vazgeçilmez hak ve özgürlüklerin sağlanmasında devletin aktif bir yükümlülüğü bulunmaktadır. İkinci olarak, böyle bir model demokrasinin en temel ilkelerinden biri olan hak ve özgürlüklerden yararlanmada bireyler arası ayrımcılık yasağına aykırılık oluşturmaktadır. Dinsel inanca göre yapılacak farklı muameleler Sözleşmenin 14 maddesi açısından hem belli dinsel gruplar arasındaki hem de bütün bir toplumun çıkarlarının adil olarak dengelenmesini sağlayamaz.⁵²

AİHM, Refah Partisinin bazı mensuplarının konuşmalarına göndermede bulunarak şeriatı dayalı bir rejim kurulmasının hedeflendiğini ortaya koymuştur. Mahkemeye göre ‘hak nizamı’ ya da ‘adil düzen’ kurma hedefine yönelik ifadeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde dini ya da ilahi kuralların referans alındığını ortaya koymaktadır. Faaliyetleriyle bir ülkede şeriat rejiminin kurulmasını amaçlayan bir siyasi parti Sözleşmenin kurmuş olduğu demokratik ideallerle uyumlu bir örgüt olarak kabul edilemez.⁵³

AİHM, ‘cihad’ kavramına açıklık getirerek bu kavramla toplumda islam hakim oluncaya kadar sürececek bir savaşın ifade edilmek istendiğini dolayısıyla siyasi iktidarın kazanılmasındaki metotla ilgili olarak kullanılan terminolojide bir belirsizliğin bulunduğunu ifade etmiştir. Parti yönetimi, karşıtlarına yönelik şiddet kullanımını onaylayan açıklamaları yapan söz konusu üyeleri kapatma davası açılıncaya kadar Partiden derhal uzaklaştırmak için herhangi bir pratik adım atmamış, siyasal metot olarak şiddete başvurulabileceği ihtimali konusundaki belirsizliği ortadan kaldırmamışlardır. Ayrıca Mahkeme, Refah Partisinin siyasal hedeflerinin teorik ya da hayali olmadığını; kamu düzeni için açık ve somut tehlike oluşturduğunu, çünkü Partinin parlamentoda ve yerel yönetimlerde çoğunluğu elinde bulundurduğunu dolayısıyla tek başına iktidarı elde etme ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

⁵² Case of Refah Partisi, page 27, parag.70

⁵³ Case of Refah Partisi, page 27-29, parag.71,72

⁵⁴ Case of Refah Partisi, page 29,30, parag.74.

Sonuç olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, uygulanan yaptırımın zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacı karşıladığı kanaatinde. Refah Partisi yöneticileri laiklik ilkesini yeniden belirlemek bahanesiyle çok hukuklu bir sistem kurmak ve müslüman toplumda şeriatı uygulamak niyetini ortaya koymuşlar, iktidarın ele geçirilmesi için şiddet kullanılması konusunda muğlak bir pozisyon almışlardır. Mahkemeye göre, müdahale ile izlenen meşru amaç arasında makul bir orantı bulunmaktadır. Mahkemeye göre bu davada Sözleşmenin 11. maddesinin ihlali söz konusu değildir.⁵⁵

Refah Partisi davasında AİHM'nin yaklaşımında, Türkiye'den giden önceki siyasi parti davaları ile karşılaştırıldığında bir fark hissedilmektedir. Bu davada kalkış noktası olarak somut olaylar seçilmiş ve bu somut olaylar karşısında Sözleşmeden doğan korumadan yararlanıp yararlanılmayacağı tartışılmıştır. Mahkeme; Türkiye için verdiği daha önceki siyasi parti kararlarında kural olarak, Sözleşme çerçevesinde belirlenen ilkeler bütünü penceresinden bakarak somut olayları değerlendirme yoluna gitmiştir. Ancak son aşamada, uygulanan yine AİHM'nin Sözleşme çerçevesinde belirlediği ilkeler bütünü olmuştur.

VI. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN SİYASİ PARTİLER KANUNU'NUN 89. MADDESİNİ KULLANARAK VERDİĞİ KARARLARI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN KONUYA BAKIŞI

A. ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ PARTİSİ (ÖZDEP) KARARI

Anayasa Mahkemesi ÖZDEP kararında, laiklik ilkesinin gereklerini şöyle sıralamaktadır: Dinin Devlet işlerinde etkili ve egemen olmaması; dinin bireyin manevi yaşamına ilişkin bir özgürlük olarak Anayasal güvence altına alınması; dinin bireyin manevi yaşamını aşması ve toplumsal yaşamı etkilemesi durumunda, kamu düzeni, kamu güveni ve kamu yararını korumak amacıyla sınırlandırılması ile kötüye kullanılmasının ve sömürülmesinin yasaklanması ve bu konularda Devlete denetim yetkisinin tanınması. Anayasa Mahkemesi'ne göre; laiklik ilkesi, dini yadsımamakta, dini kötülememekte, din düşmanlığı anlamına gelmemektedir.⁵⁶

Anayasa Mahkemesi laiklik ilkesi konusunda genel belirlemeleri yaptıktan sonra; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dinsel bir örgüt olmadığını,

⁵⁵ Case of Refah Partisi, page 32,33, parag.81,82,85.

⁵⁶ AYM, E:1993/1, K:1993/2, K.T:23.11.1993, AYMKD, S:30, Cilt:2, s.926.

Anayasa'nın 136. maddesi kapsamında genel idare içinde yönetsel bir örgüt olarak öngörüldüğünü açıklamaktadır.

Anayasa Mahkemesi'ne göre; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa'da yer alması, din hizmetleri denetiminin Devletçe yürütülmesi, çoğunluğun müslüman olduğu ülkemizde dini gereksinimlerin karşılanması, din hizmetleri görececek kişilerin maddi gereksinimlerinin sağlanması gibi nedenlere dayanmaktadır. Bu nedenlerle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Anayasa'da yer alması laiklik ilkesine aykırı olamaz.

ÖZDEP'in programında yer alan, "Devlet din işlerine karışmayacak, din cemaatlere bırakılacaktır" şeklindeki ifade nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlerini ortadan kaldırmak ve bu yolla kurumun hukuksal varlığını sona erdirmek amacının taşındığı saptamasında bulunan Anayasa Mahkemesi, Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesine aykırılık olduğu sonucuna varmıştır⁵⁷.

Anayasa Mahkemesi, Siyasi Partiler Kanunu'nun Anayasa'nın Geçici 15. maddesi koruması altında olan 89. maddesine aykırılığı gerekçesiyle ÖZDEP'in kapatılması kararında, içeriği gözardı eden bir yorum yöntemini seçmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laikliğe karşı bir kurum olarak değerlendirilmesinin kapatılma nedeni olarak kabul edilmesinin laiklikle hiçbir ilgisinin olmadığı açıktır. Ayrıca bu yaklaşımla, Anayasa'nın Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili 136. maddesi de değiştirilemez hükümler arasına kaydırılmaktadır. Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesi tek başına ele alındığında, laikliğe aykırı amacı olmayan ÖZDEP gibi partiler de bu şekilde kapatılabilmektedir⁵⁸. "Yasa koyucunun düşüncesinde laikliği korumanın yapay bir varsayımını oluşturmanın ötesinde laikliğin korunması ile hiçbir doğrudan ilişkisi bulunmayan böyle bir yasağın Anayasa'ya açıkça aykırı olduğu kuşkusuzdur. Üstelik bu yasak Anayasa'nın 136. maddesini, siyasal partiler açısından değişmez bir anayasa hükmü düzeyine çıkarması bakımından da Anayasa'ya aykırıdır. Anayasa'nın kendi içinde yer vermediği bir değişmezlik ilkesini yasayla sağlamak mümkün değildir"⁵⁹.

⁵⁷ 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu madde89: "Siyasal Partiler, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasal görüş ve düşünüşlerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirmek durumunda olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136 ıncı maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler."

⁵⁸ Bülent Tanör, **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD Yayını, İstanbul 1997, s.45,46.

⁵⁹ Fazıl Sağlam, **Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta yay., İstanbul 1999, s.125.

Konuyla ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yaklaşımı; ÖZDEP'in Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsüne ilişkin görüşlerinin demokratik ilkelerin ihlali anlamına gelmeyeceği yönündedir. AIHM'ne göre; Türk Devletinin ilkelerine ve yapısına aykırılık aynı zamanda demokratik ilkelerin ihlali demek değildir. Farklı politik projelerin önerilmesine ve tartışılmasına izin verilmesi demokrasinin temelini oluşturur. Hatta demokrasinin kendisine zarar vermemek şartıyla, Devletin varolan yapısı da sorgulanabilir. Gizlenen farklı politik niyetin yasadışı olduğu kabul edilemez. ÖZDEP bu koşullar altında, sadece ifade özgürlüğünün kullanımı nedeniyle cezalandırılmıştır⁶⁰.

B. DEMOKRATİK BARIŞ HAREKETİ PARTİSİ KARARI VE AIHS'NİN KARARA ETKİSİ

Anayasa Mahkemesi Demokratik Barış Hareketi Partisi'nin kapatılması istemiyle açılan dava sonucunda; daha önce aynı nedenle açılan kapatma davasında (ÖZDEP'e ilişkin olarak) verdiği kararın tam tersi bir karara varmıştır. ÖZDEP kararında; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kapatılmasının savunulmasını, Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesini ihlal ettiği gerekçesine dayanarak kapatma nedeni saydığı halde, Demokratik Barış Hareketi Partisi kararında aynı nedenin kapatılma sonucunu doğurmayacağı kararına varmıştır⁶¹.

Anayasa Mahkemesi, Demokratik Barış Hareketi Partisi'nin kapatılması istemini red kararında gerekçelerini üç ayrı başlık altında toplamaktadır. Dayanılan gerekçelere göre; Anayasa'nın siyasi partilerin kapatılma nedenlerini tek tek saydığı, yasa koyucuya bunların dışında düzenleme yapmaya elverişli bir yasama alanı bırakmadığı için; partilerin Anayasa'da belirlenen nedenler dışında kapatılmasına olanak bulunmamaktadır. Anayasa'nın siyasi partilere ilişkin hükmü 1995 Anayasa değişikliği ile getirilmiş olup, önceki tarihli Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesine bu hüküm karşısında geçerlik tanımak olanaksızdır. Burada yapılması gereken Siyasi Partiler Kanunu'ndaki uyumsuzlukların giderilmesidir. Kararın ancak, Anayasa'nın siyasi partilere ilişkin 68. ve 69. maddelerine göre verilebileceği, bu hükümler karşısında, Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. Maddesinin ihmal edilmesi gerektiği; Anayasa'da sayılan kapatılmaya neden olan fiillerin işlenmesi, ayrıca odak haline gelme şartının gerçekleşmesi ile siyasi partinin kapatılabileceği; gerekçeler arasındadır.

⁶⁰ In the case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. TURKEY, 8 December 1999, page 16, parag. 41,42.

⁶¹ AYM, E:1996/3, K:1997/3, K.T:22.5.1997, R.G:2.Haziran.2000, S:24067, s.13 vd.

Demokratik Barış Hareketi Partisi Kararında Anayasa Mahkemesi üyelerinden Haşim Kılıç ve Sacit Adalı gerekçelerinde; Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesinin Anayasa'daki 1995 değişikliklerinden sonra, Anayasa'ya aykırılığı açık olduğu halde, Geçici 15. madde kapsamında olması ve Anayasa'ya uygunluk denetimi engeli nedeniyle, Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülmesinin olanağı bulunmadığını; bu durumda Siyasi Partiler Kanunu yerine doğrudan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin siyasi partilere ilişkin hükümlerinin uygulanması gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüş çerçevesinde; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. ve 11. maddeleri siyasi partileri de kapsamakta ve düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlarını belirtmektedir. "...Buna göre, barışçı yolları amaç edinenlerin, şiddete başvurmadan her ortamda düşüncelerini örgütlü ya da örgütsüz ifade edebilmeleri 'demokratik toplum düzeninin' vazgeçilmez koşuludur. Bu düşünceler, hoşla gitmeyen ya da toplumu rahatsız eder nitelikte olabilir, ama yine de bunları engelleyen sınırlamalar getirilemez." Ayrıca, Anayasa'nın 13. maddesi içeriğinde, hak ve özgürlüklerin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olarak sınırlanamayacağına öngörülmesi Sözleşme'de aynı ifade ile belirlenen ilkenin somutlaştırıldığı anlamına gelmektedir⁶².

Demokratik Barış Hareketi Partisi Kararı, Anayasa Mahkemesi'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni önemle vurguladığı örnek kararlardan biridir. Aynı konudaki önceki içtihadını değiştirmesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin örgütlenme özgürlüğü ve ifade özgürlüğünü yorumlama tarzının etkisinin olduğu görülmektedir. Bu etkilenmenin, Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilere bakışının değişmesi yönünde önemli ve olumlu bir adım olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Türkiye'de, siyasi partilerin yasaklanması konusunda, Avrupa ortak standartlarına uyumsuzluk iki temel nedenden kaynaklanmaktadır. Bu nedenlerden ilki belirtilen standartlara uygun olmayan yasal düzenlemelerdir. Siyasi Partiler Kanunu, aynı zamanda, özellikle 1995 Anayasa değişikliklerinden sonra Anayasa'nın ilgili hükümlerine de aykırılık oluşturmaktadır. Siyasi Partiler Kanunu'nun Anayasa'ya aykırılığı nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nin Geçici 15. madde engeline rağmen, denetim alanı kapsamında olup olmadığı, 2001 Anayasa Değişikliklerine dek hep tartışılan bir konu olmuştur. Çözüm anlamında, Anayasa karşısında ihmal edilmemesi için bir neden de görülmemekteydi. Nitekim Demokratik Barış Hareketi Partisi Kararında, Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesinin ihmal edilmesi gereği gerekçeler arasında belirtilmiştir. Bugün için, Anayasa'nın Geçici 15. maddesi artık olmadığına göre Siyasi Partiler

⁶² AYM, R.G:2 Haziran 2000, S:24067, s.48.

Kanunu'nun Anayasaya aykırılığının giderilmesi konusunda engel bulunmamaktadır.

Siyasi partilerin yasaklanması ile ilgili ikinci temel sorun AİHS'nin ve bu Sözleşme çerçevesinde oluşturulan içtihadın doğrudan uygulanması noktasındadır. AİHS, iç hukukta Anayasa'nın 90. maddesindeki hüküm ve Sözleşme içeriğinde yer alan Taraf Devletlere iç hukuk düzenlemelerini Sözleşme'ye uygun hale getirme yükümlülüğü dolayısıyla doğrudan uygulanabilme karakterine sahiptir. Sözleşme'nin doğrudan uygulanmaması, beraberinde önemli sorunları gündeme getirmektedir. Türk Anayasa Mahkemesi'nin kapattığı partilere ilişkin AİHM'nin kapatma kararlarının Sözleşme hükümlerini ihlal ettiği yönünde verdiği kararları, Türkiye için çözüme kavuşturulamamış sorunları doğurmuştur.

AİHM, Türkiye'den giden siyasi parti davalarında, Anayasa Mahkemesi'nin Devleti koruyucu yaklaşımını sorgulamış; demokratik toplum düzeni gereklerinin, örgütlenme ve ifade özgürlüğünün Avrupa ortak ilkeleri doğrultusunda anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır.

Refah Partisi'ne ilişkin kararında AİHM'nin, her ne kadar Türkiye'nin somut koşullarını dikkate aldığı gözlemlense de, temel dayanağı yine Avrupa ortak değerler bütünü olmuştur. Bu kararında Mahkeme, bir siyasi partinin iki durumda devletin anayasal düzeninde değişiklik savunabileceğini ifade etmiştir. Birincisi, bu amaca hizmet edecek araçların her açıdan yasal ve demokratik olması; ikincisi, önerilen değişikliğin bizzat kendisinin temel demokratik değerlerle uyumlu olması gerekir. Mahkeme'ye göre, şiddete başvuruyu teşvik eden, savundukları öneri ile demokrasinin bir ya da birden fazla ilkesiyle ters düşen ya da demokrasiyi yok etmek amacıyla, demokratik düzende güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerin yok edilmesini amaçlayan bir siyasi parti, bu nedenle maruz kalacağı yaptırımlara karşı Sözleşme'nin korunmasından yararlanma iddiasında bulunamaz.⁶³ Somut olayları ayrıntılı değerlendirdiği bu kararında Mahkeme, Partinin laikliğe aykırı eylemlerini bütün halinde değerlendirerek Türkiye'de demokrasi için tehdit olarak görmüştür.

AİHM, Avrupa ortak ilkelerini belirleme ve uygulama yönünde hareket etmektedir. Dolayısıyla Sözleşme'nin doğrudan uygulanarak, AİHM'nin yaklaşımının benimsenmesi, uyumun sağlanması için zorunlu hale gelmiştir. Belirlenen yönde; yasama organının uyumsuzluğu yaratan yasal hükümleri ayıklama görevi bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin de, Siyasi Partiler Kanunu yerine doğrudan Sözleşme'yi uygulaması; 1982 Anayasası'nda AİHS'nden esinlenilerek yer verilen Avrupa Ortak Hukukunun ürettiği kavramları da, AİHM'nin yorumladığı tarzda yorumlaması uyumsuzluğun giderilmesini sağlayacaktır.

⁶³ Case of Refah Partisi, page 25.